

Torfs, R. (2023). *Tijdgeest. Een perspectief op mens en tijd*. Ertsberg. 197 blz.

Een bespreking door Marc Bittremieux, Mei 2023¹

'Houdt de tijdgeest ons in een omknelling of blijven wij vrij?' Zo leidt Torfs zijn boek in. Kunnen we de tijdgeest vatten?

Als bepalend element om de tijdgeest te kunnen vatten, verwijst Torfs naar taboes als meetinstrumenten of leessleutels van de tijdgeest. Elke tijd trekt immers zijn grenzen. Zoals oude taboes 'verstikkend' kunnen zijn en losgelaten worden, kunnen nieuwe taboes 'bevrijdend' zijn omdat ze een positief effect beogen. Denken we bv. aan onze kijk naar homofilie, naar incest, naar gendergelijkheid ... Ook reacties op een voorbijgane tijd kunnen leessleutels zijn om de eigen tijdgeest in kaart te brengen. Wat zijn dan de dominante ideeën van onze tijd?

Wie in dit boek een globaal beeld van de tijdgeest van vandaag wil beschreven zien, komt bedrogen uit. Torfs is er de man niet naar om 'voor te zeggen' wat de lezer moet weten. Hij brengt wel heen en weer bedenkingen aan, waardoor de lezer zelf kan meedenken en eventueel zijn beeld van de tijdgeest kan opstellen of bijstellen. Al vind ik het moeilijk om na de lezing van dit boek zelf tot zo'n beeldvorming te komen. Is dat wel mogelijk? Torfs neemt als antwoord de woorden van Milan Kundera over: 'onze tijd werkelijk doorgronden of feilloos beoordelen kunnen we nooit' (8).

Hoe pakt hij het dan aan om de lezer impulsen te geven tot reflectie over de tijdgeest van vandaag? Torfs put uit vele anekdotes, ontmoetingen en zijn grote belezenheid om, heen en weer cirkelend, met redeneringen de hedendaagse reacties en taboes langs meerdere invalshoeken toe te lichten. Hij stelt dat het fout is dat na een these en een antithese als vanzelf een synthese zou moeten volgen. Hiervan geeft hij vele voorbeelden. Na de antithese herneemt zich vaak de eerste these, zij het in een opgepoetste vorm. Een echte synthese blijft uit en wordt zelfs meermaals verworpen. Torfs geeft zo in verschillende hoofdstukken handvaten om genuanceerd na te denken over 'onze' tijdgeest.

Hoe mensen omgaan met de tijdgeest, hangt af van hun levensvisie. In zijn reflectie in een volgend hoofdstuk over 'Vooruitgang' zegt Torfs zelf geen fan te zijn van 'voortschrijdend inzicht'. Tegelijk is het voor de meeste mensen moeilijk om niet in collectieve vooruitgang te geloven, juist omdat ze de indruk hebben daar zelf de hand in te hebben (31). Dit zou volgens Torfs meer zeggen over hun denken dan over de vooruitgang. Torfs besluit dat voortschrijdend inzicht niet de motor is van de geschiedenis. Er zijn immers momenten van vooruitgang en van achteruitgang, zoals er ook momenten van stagnatie zijn.

In het hoofdstuk 'Tijd', stelt Torfs dat onze tijdsbeleving subjectief is, terwijl de wetenschap, als de vandaag maatschappelijk overheersende visie, 'objectiveert'. Aan de hand van 'genderonderscheid' werkt hij deze stelling uit (44 e.v.). Hieraan breidt hij een standpunt over het individu: het individu moet evenwel almaar vaker wijken voor de categorie waartoe het behoort. Het groepsdenken is vandaag helemaal terug van weggeweest (UVRM na WO II), vandaag is iemand een 'witte cisman', een 'Afro-Amerikaanse vrouw', een lid van de holebigemeenschap ... vooraleer eventueel op het individu kan worden ingezoomd (46). In het laatste hoofdstuk 'Omgang met de tijdgeest' wikt en weegt hij het onderscheid tussen ironie, humor, sarcasme en cynisme en komt hij in een zijsprongetje terug op dit categorie-denken (185). Torfs heeft het er over antivaxers of klimaatontkenners: 'Mensen worden te gemakkelijk gecancelled wanneer ze op één gebied een sterk

¹ De getallen verwijzen naar de bladzijde in het boek.

deviante mening hebben. Dat is betreurenswaardig, omdat het niet is uitgesloten dat iemand die in complottheorieën gelooft op andere gebieden een valabele en vernieuwende visie heeft”.

Na het hoofdstuk 'Tijd' volgt 'Geest'. De reflectie vertrekt hier nogmaals vanuit een afwijzende teneur naar de wetenschap (psychologie). Onze tijd is allergisch voor de 'geest', stelt hij. Door zich te beperken tot twee aspecten – de 'Volksgeest' en de 'Heilige Geest' – stelt Torfs dat onze tijd een moeizame omgang heeft met de 'geest' en eendimensionaal geworden is. 'Tijdens mijn leven het ik de tijdgeest zien veranderen in een tijd zonder geest' (57). Torfs roept op om het begrip 'geest' verder te analyseren. Maar zelf geeft hij geen aanzet tot een reflectie bv. over de hedendaagse aandacht voor spiritualiteit, aandacht die ook ongelovigen getuigen. 'Onze tijd is evenwel een tijd zonder verbindende religieuze context' (64). 'De 'geest' is een uitgelezen manier om aan engdenkendheid te ontkomen' (61). Hij haalt enkel de titel aan van een essaybundel over poëzie: *In een bezield verband*.

Hier eindigt de schets van het theoretisch kader van het voorliggende boek. 'Heb ik gelijk?', vraagt Torfs zich af. 'Dat kan ik niet bewijzen (...) het voorgaande is veeleer een explicitering van mijn aanvoelen, aangevuld met de waarneming van wat ik rondom mij zie en ervaar. Dat geheel vormt een impliciet denkkader voor de komende hoofdstukken, waarin ik deelgebieden van de huidige tijd meer in detail onder de loep zal nemen. Nogmaals, zonder de garantie te kunnen bieden dat ik het bij het rechte eind heb' (66).

Deze volgende hoofdstukken zijn: 'Vrijheid van meningsuiting', 'Universiteit', 'Slachtofferschap', 'Hoofdzonden', 'Geloof en wetenschap', 'Rasters' en 'Omgang met de tijdgeest'.

Ik geef voor elk van deze thema's een inleidende aanzet.

De *vrijheid van meningsuiting* staat ter discussie. 'We mogen niets meer', staat tegenover: 'Toch wel, maar wie spreekt en foute dingen zegt, moet kunnen verdragen dat hij daar hard wordt op aangesproken'. En dat 'aangesproken worden' draait meermaals uit op een morele veroordeling, met het risico dat de spreker gecanceld wordt. Een maatschappelijke straf en geen juridische straf. Die moralistische invulling is vandaag verschoven van de Kerk naar de progressieve krachten in de maatschappij. Torfs concludeert dat het algemeen belang primeert en pas daarna komt de vrije meningsuiting die de laatste jaren almaar meer beperkingen wordt opgelegd. Het maatschappelijke oordeel volgt daarin de houding die de Kerk inneemt, zo argumenteert Torfs.

Het thema *universiteit* beschrijft Torfs hoe de opdracht tot algemene vorming op de achtergrond is komen te staan. Het denken *aan* de universiteit verdringt het denken *over* de universiteit. En hierbij staat de vraag centraal: 'Wat brengen jullie op?', een maatschappelijke tendens, waardoor maatschappij- en geesteswetenschappen achterop hinken. 'Belangeloze kennis ruimde het veld voor kennis die economisch nuttig was' (88). Torfs doet zelfs een voorspelling: 'De tijdgeest brengt met zich mee dat op middellange termijn de toekomst van de universiteiten onzeker wordt. (...) Bedrijven hebben hun eigen vormingscentra. (...) Een diploma heeft dan precies zoveel waarde als de markt eraan hecht' (101).

'Welke moreel gekleurde 'waarden' staan vandaag de dag op de voorgrond? Het *slachtofferschap* springt in het oog' (103). Maar slachtofferschap is geen morele categorie, een gedachte die vandaag onderbelicht blijft, omdat het medeleven met slachtoffers zo groot is, dat het soms lijkt alsof ze ipso facto goede mensen zijn' (104). Dit is wel geruisloos in de rechtspraak binnengeslopen. De emotionele beelden van de slachtoffers maken verdere inhoudelijke discussie onmogelijk. Torfs stelt vast dat hij het gevoel krijgt hier op de rand van een hedendaags taboe te staan. De aandacht voor de dader is verschoven naar een haast exclusieve belangstelling voor het slachtoffer. Met het effect dat mensen zichzelf als een potentieel slachtoffer gaan zien voor alles wat er vandaag dichtbij en veraf in de wereld gebeurt. Torfs sluit dit hoofdstuk als volgt af:

'Wanneer het slachtofferschap een emotionele of morele meerwaarde biedt, zullen machthebbers niet nalaten er op het juiste moment gebruik van te maken als het ultieme instrument om hun macht te bestendigen' (119).

Het hoofdstuk *Hoofdzonden* kon mij niet erg bekoren. Torfs overloopt de zeven hoofdzonden, die elk kort worden aangeraakt, weliswaar in een hedendaags geïllustreerde hertaling. Elke verschuiving die hij beschrijft, helpt de tijdgeest te begrijpen, dixit Torfs.

Geloof en wetenschap, met hier vooral aandacht voor 'geloof' is een thema dat Torfs intrigeert. Wie is gerechtigd de waarheid te spreken. Dat velen vandaag hun 'geloof – dat ze eigenlijk nooit hadden – verliezen' is al veel langer bezig dan de laatste decennia. 'In de tijdspanne van een mensenleven is de samenleving geëvolueerd van een ondiep geloof naar een ondiep ongeloof' (141). Niet zo'n verrassende stellingname, maar volgens mij toch een belangrijke. 'De reductie van geloof tot moraal was tijdens de voorbije decennia een duidelijk teken van het opkomend ongeloof. Een signaal dat velen niet tijdig oppikten' (naar 143). Torfs beschrijft deze verschuiving op rake wijze als volgt: 'Geloven is niet alleen theoretisch geloven, het uit zich ook in handelen (tendens na WO II). Ook. 'Ook' werd 'vooral'. 'Vooral' werd 'alleen'. (143) Een fout die priester-arbeiders, maar ook bevrijdingstheologen wel eens maakten. 'Hoe dan ook, achteraf bekeken was de nadruk die christenen op het deugzaam handelen legden, minder een nadruk op het handelen zelf dan een motie van wantrouwen tegenover het denken. Het religieuze gedachtegoed was niet langer een gedachtegoed' (144). Over het Tweede Vaticaans Concilie herneemt hij een bekende stelling, 'dat het geen voortrekkersrol opnam, wel een poging was om de achterstand in te halen en de Kerk bij de tijd te brengen en om de draad van het gesprek met de tijd (...) voorzichtig weer op te nemen' (149). De stelling die hij daarna poneert: 'Maar op veel plaatsen is dat nooit gelukt, onder meer in westerse landen waar het volksgeloof niet diep genoeg was geworteld om in een andere tijdgeest overeind te blijven' (149) overtuigt mij niet echt omdat ze niet met argumenten en feitelijke gegevens aangetoond wordt. Het (ondiep) ongeloof kreeg het algemeen aanvaard startpunt van elk intellectueel gesprek. De religieuze instituten hebben door een implosie het eigen denken lamgelegd. De mensen hadden eigenlijk geen andere keuze dan de wetenschap als uitgangspunt van gesprekken te nemen. Torfs is pessimistisch over de positie van het (christelijk) geloof en ziet weinig mogelijkheid om het tij te keren en tot een heropbloei van religie te komen. Hij vergeet hierbij dat tal van 'ongelovigen' en 'gelovigen' religiositeit en spiritualiteit (terug) belangrijk achten en in hun leven ervaren. En inderdaad, 'geen toekomst voor het traditionele christendom dus, zo is vandaag de algemeen gedeelde gedachte' (152). Persoonlijk vind ik dat hij op het eerste zicht gelijk heeft zo te spreken over het 'traditionele' christendom. Maar wat bedoelt hij hiermee? Kent hij en verstaat hij de uitdrukkingen die vandaag meermaals gebruikt worden: religie na de religie; religie zonder God; religieus atheïsme ... M.i. is het christelijk gedachtegoed dat zijn historisch gegroeide dogmatische stellingen kan loslaten best wel een geschikte partner om vandaag deel te nemen aan de opleving van de spirituele zoektocht.

Het hoofdstuk *Rasters* vertrekt vanuit de vaststelling dat 'iedere mens verschilpunten tussen vroeger en nu ziet, terwijl gelijkenissen hem meestal ontgaan' (157). We moeten oog hebben voor de impliciete rasters. Torfs geeft er drie: 1. de suprematie van wetenschap tegenover geloof en spiritualiteit; 2. de suprematie van gelijkheid over diversiteit; 3. de suprematie van (ethisch) conformisme over creativiteit. De uitwerking van deze drie verschuivingen vind ik prima: je kan zus kijken en zó, maar ook nog zó. Torfs eindigt dit hoofdstuk als volgt: 'Wanneer een overkoepelende ideologie of levensbeschouwing afwezig is – hij gaat uit dat onze tijd hiermee gekenmerkt is -, worden de 'kleine rasters' belangrijk. En tegelijk verraderlijker. Waarom precies zij en geen andere domineren, valt niet altijd eenduidig te verklaren en hangt af van omstandigheden. (...) Belangrijk is deze – de drie aangehaalde 'kleine' rasters – en andere rasters die de blik van de tijdgeest bepalen te onderkennen en te begrijpen, alvorens mogelijk een ander raster als alternatief voor te stellen.

Want duidelijk is dat niemand zonder rasters naar de wereld kijkt.

In het laatste hoofdstuk *Omgang met de tijdgeest* baseert hij zich op het onderscheid tussen humor, ironie, sarcasme en cynisme. Vooral de humor in de vorm van ironie – ironie heeft zijn beperkingen, maar is Torfs zo eigen – is relativerend en wordt naar voren geschoven, niet zozeer 'om de uitgangspunten van de tijdgeest te bestrijden, maar veeleer om ze te verbreden (177). Het is hierbij goed dat Torfs even wijst op 'veel is, veel bestaat onafhankelijk van de tijdgeest': de schoonheid van de natuur, het ritme van de seizoenen, het verstilde leven van dieren en planten, de balsem van plotse vriendelijkheid, de kracht van kunst en de verleiding van fonkelende wijn ... (177).

Graag wil ik mijn bespreking met dit citaat eindigen, met een knipoog naar Torfs zelf: 'Maar wat we echt denken, weet niemand en zal ook niemand weten wanneer we de kunst van de stilte verstaan, vooral succesvol beoefend door mensen die voldoende vlot kunnen spreken om de juiste dingen te verzwijgen' (178). Een mooie one-liner: *Voldoende vlot kunnen spreken om de juiste dingen te verzwijgen*. In dit boek kan de lezer nog wel andere one-liners vinden, kwinkslagen met de nodige ironie.

Tijdgeest is een aan te raden boek voor wie met Torfs mee wil denken; voor wie zijn eigen denken en observaties met eigen voorbeelden en lectuur ernaast wil plaatsen; voor wie geen gesneden brood wil krijgen, maar al lezend mee op zoek wil gaan naar de eigen en andermans rasters om de tijdgeest te vatten. Er rekening mee houdend dat veel van elke tijdgeest over reacties op vroeger gaan èn, volgens Torfs, kunnen ontdekt worden in de verschuivingen in de taboes. Zonder aan de verleiding toe te geven dogmatisch standpunten in te nemen. En wetende dat er veel van het leven onafhankelijk bestaat van de tijdgeest.

Zo eindigt Torfs zijn boek: 'Humor en zelfrelativering. De weg vooruit. De verborgen hand (om behoed te worden voor de verleiding van de eigendunk). Het zijn drie wegen om positief met de tijdgeest om te gaan, hem te herkennen en er het goede van te zien, zonder hem het laatste woord te geven. Dat woord is aan wie zich vrij genoeg voelt om de vrijheid aan te kunnen' (193).

